

Viktor E. Frankl

**A přesto
řící životu ano**

Psycholog prožívá koncentrační tábor

A přesto říci
životu ano

Viktor E. Frankl

A přesto říci životu ano

Psycholog prožívá koncentrační tábor

KARMELITÁNSKÉ
NAKLADATELSTVÍ

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Frankl, Viktor Emil

[...trotzdem Ja zum Leben sagen. Česky]

A přesto říci životu ano : psycholog prožívá koncentrační tábor /
Viktor E. Frankl ; z německého originálu ...trotzdem Ja zum Leben sagen:
Ein Psychologe erlebt das Konzentrationslager ... přeložil Josef Hermach ;
revizi překladu podle posledního německého vydání ... provedla Bohumila
Kučerová. – Páté vydání. – Praha : Karmelitánské nakladatelství, 2018. –
191 stran. – (Osudy ; svazek 21)
ISBN 978-80-7566-022-0 (brožováno)

159.9-055.1 * 929 * 343.819.5 * 17.02 * 123.1 * 159.947.23 * 17.024.1 * 615.851
* 821.112.2(436)-2 * (436)

- Frankl, Viktor Emil, 1905–1997

- 1939–1945

- psychologové – Rakousko – 20. století

- koncentrační tábory – 1939–1945

- smysl života

- svoboda

- odpovědnost

- svědomí

- logoterapie

- autobiografické vzpomínky

- rakouská dramata

615.8 - Fyzioterapie. Psychoterapie. Alternativní lékařství [14]

929 - Biografie [8]

© Viktor E. Frankl published by arrangement with the Estate of Viktor E. Frankl

Czech edition © Karmelitánské nakladatelství, s. r. o., Praha, 1996, 2006, 2016, 2018

ISBN 978-80-7566-022-0

*„Neexistuje žádná situace,
kterou by nebylo možné zušlechtit –
buď uskutečněným výkonem,
anebo trpělivým snášením.“*

JOHANN WOLFGANG GOETHE

Franklovo ano životu

Když jsem byl malý chlapec a bránil jsem se provádět každodenní hygienu, tatínek mi vyprávěl o jednom vědci, zavřeném v koncentračním táboře. Ten si všiml, že spoluvězni, kteří měli „vůli k životu“, se snažili za jakýchkoli okolností provádět běžné denní činnosti, jako je třeba holení, i když neměli žiletku nebo holicí mýdlo. Američané pak prý udělali výzkum mezi bývalými válečnými zajatci a zjistili, že z táborů se vrátili hlavně ti, kdo podobně ztělesňovali chuť žít. Tehdy jsem neměl sebemenší tušení, že americké vědce Nardiniho a Liftona přivedla k jejich výzkumu právě kniha Viktora Frankla.

Psychiatr s českými kořeny

Viktor Emil Frankl se narodil 26. března 1905 ve Vídni a zemřel 1. září 1997 tamtéž. Jeho rodiče však pocházeli z Čech a Moravy. Viktorův otec Gabriel, syn knihařského mistra, se narodil v moravském městečku Pohořelice a do Vídně odešel na studia medicíny. Pro nedostatek financí se musel vzdát absolutoria vystudované školy a vstoupil do státních služeb. Dotáhl to až na sekčního ředitele na ministerstvu sociální správy (c. k. ministr Joseph Maria Bärnreither, jemuž Frankl senior dělal sekretáře, má o něm zmínku ve svých pamětech). Franklova matka Elsa pocházela ze staré pražské židovské rodiny se slavným rodokmenem. Na přelomu 11. a 12. století v něm například najdeme proslulého vykladače talmudu Rašiho, po

němž se jmenuje jedna forma hebrejského kvadratického písma. Jedenáct generací před Franklem nechybí ani známý pražský rabi Loew.

Hledání směru

Již na střední škole si Viktor Frankl začal dopisovat se zakladatelem psychoanalýzy Sigmundem Freudem. V průběhu univerzitních studií u Eduarda Hitschmanna a Paula Schildera se zase dostal do těsného kontaktu se zakladatelem individuální psychologie Alfredem Adlerem. Po dokončení školy nastoupil na kliniku, kterou vedl rakouský psychiatr a nositel Nobelovy ceny Julius Wagner von Jauregg. Oproti svému původnímu záměru, tedy stát se gynekologem a být tak co nejbližší zrození lidského života, se nakonec Frankl vydal na dráhu neurologa a psychiatra. Postupem doby ale vyvinul svou vlastní metodu, logoterapii, která je dnes po psychoanalýze a individuální psychologii považována za tzv. třetí vídeňskou psychoterapeutickou školu.

Válka a život, jenž následoval

Slibně se rozvíjející kariéru přerušila druhá světová válka. Těsně před nástupem do transportu dopracoval první verzi knihy, ve které komplexně popsal svou metodu a kterou nazval *Lékařská péče o duši* (*Ärztliche Seelsorge*, 1946). V prosinci 1941, v době pochmurné snad pro každého a pro rakouského Žida uprostřed transportů přímo děsivé, si vzal za manželku staniční sestru Tilly. Brzy

poté se tragický osud začal pozvolna naplňovat i v jeho rodině. On sám se jako lékař v terezínském ghettu staral o svého vážně nemocného otce až do konce jeho dnů, zatímco zbytek rodiny postupně odtransportovali do Osvětimi. Matka šla ihned po příjezdu do plynové komory. Bratr Walter se dostal do pracovního lágru přidruženého ke koncentračnímu táboru a zahynul nejspíš při práci v uhelném dole. Manželka Tilly se sice po všech peripetiích dožila osvobození v Bergen-Belsenu, ale krátce po něm podlehla spolu s dalšími 17 tisíci spoluvězeňkyněmi smrtící epidemii tyfu. Z celé široké rodiny přežila kromě Frankla pouze jeho sestra Stella.

Po návratu zpět do Vídně se Frankl opět dává do práce. Navzdory prožitému utrpení odmítá kolektivní vinu, a dokonce pomáhá kolegům, kteří působili ve strukturách nacistického režimu. Brzy po vydání německých verzí jeho knih následují překlady do mnoha jazyků, zvláště do angličtiny; některé se stávají světovými bestsellery. Nabídky na profesuru a na přednášková turné se hrnou z prestižních univerzit celého světa. Doma však Frankl zůstává víceméně stranou a většího uznání se mu prakticky nikdy nedostane. Brzy po založení Společnosti pro existenciální analýzu a logoterapii, v jejímž čele stojí krátce jako čestný předseda, rezignuje na svou funkci. Jako se rozešel s psychoanalýzou a posléze i s adlerovci, tak nyní opouští i instituci, o jejíž vznik vlastně celý život usiloval.

Struktura knihy

Knih *A přesto říci životu ano* má dvě hlavní části: vzpomínkovou *Psycholog prožívá koncentrační tábor* a drama *Synchronizace v Birkenwaldu*. V první části Frankl líčí v časové posloupnosti svou cestu koncentračními tábory. V druhé části autor podává formou divadelní hry svou verzi osobního utrpení v lágru tak, aby ukázal rozdílné přístupy jednotlivých filozofů; setkávají se v ní pomyslně Sokrates, Spinoza a Kant. Není třeba dodávat, že na jejich konceptech svědomí, svobody a zodpovědnosti stojí franklovská logoterapie. Smíme snad prozradit, že se čtenář nemusí obávat nějakého nudného teoretizování z pera bájných klasiků. Možná až příliš konkrétně vztahuje Frankl všechno ke svým čerstvým zážitkům z lágru. Aby bylo jasné, jaký je rozdíl mezi časem vyprávěných událostí a terapeutickým časem vyprávění (stále se totiž prolínají obě zmíněné perspektivy, terapeutická a osobní, rovina lékař a pacient), mluví i o procesech masového ničení lidských jedinců jen jako o synchronizaci.

Říci životu ano

Anglická verze knihy, kterou právě držíte v ruce, byla v různých podobách nejprodávanější knihou z oblasti psychologie. Na začátku 60. let se stala s nákladem 9 milionů výtisků druhou nejúspěšnější knihou hned po Bibli. Četli ji vězňové, psychologové, filozofové, obyčejní lidé i papež. Co je na této knize tak přitažlivého? Vědec a autor jakési psychologické teorie se dostane do koncentračního tábora. Jako nadějí, která ho drží při životě a která

jeho (nejen vědeckému) životu dává smysl, uchovává v podšívce svého kabátu rukopis své teorie. V ní tvrdí, že pokud pacient najde smysl uprostřed utrpení, něco, co dává smysl jeho životu i uprostřed krizí a ve velmi limitujících situacích, může pak znovu najít vnitřní rovnováhu. V Osvětimi mu však spolu se všemi věcmi odeberou i jeho rukopis, musí se tedy v jednom okamžiku přeorientovat. Co mu teď umožní přežít? Vzdá se všech nadějí? Jeho prvním krokem bude rozhodnutí chovat se v souladu se svou teorií navzdory tak patologickému prostředí. Pobyt v lágru začne brát jako empirický výzkum. Jaké je jeho překvapení, když zjistí, že i v tak extrémních podmínkách mu jeho teorie umožňuje přežít. Těsně před koncem války se uprostřed infekční nemoci udržuje při životě právě rekonstruováním ztraceného rukopisu.

Po celou dobu války je jeho jediným vlastnictvím hebrejská modlitba *Šemá Israel* (Slyš, Izraeli – židovské vyznání víry v jediného Boha, viz 5. kniha Mojžíšova 6, 4–7). Nalezl ji v kapse kabátu, který dostal po příjezdu do Osvětimi, kdy mu byl odebrán vzácný rukopis. Během osvobozování tábora se mu podaří zachránit poznámky k rekonstruovanému rukopisu, zatímco onen lístek z modlitební knížky, to jediné, co měl celou dobu v lágru u sebe, se mu ztratí.

Logoterapie a přitakání životu

Hned po návratu do Vídně sepisuje své zážitky z koncentračního tábora. A také vydává svůj rekonstruovaný

rukopis. Na své teorii nemusí nic podstatného měnit, je okamžitě přijata. Co je na ní nového? Logoterapie se především staví proti přílišnému determinismu v psychologii. Frankl samozřejmě nepopírá, že dědičnost, prostředí, zážitky z raného dětství, získané zkušenosti (vědomé i nevědomé) mají na člověka značný vliv. Značný ano, ne však výlučný. Vždy, i v té nejextrémnější situaci, je v člověku prostor svobody. Nikdy člověk není, jak se říká, vydán napospas osudu: i když je radikálně omezen, může volit odpověď na svůj osud. Slovy samotného Frankla, „každý den a každá hodina v lágru dávaly tisíce příležitostí k vnitřnímu rozhodnutí, jež bylo rozhodnutím pro nebo proti propadnutí člověka těm okolním silám, které hrozily uloupit mu to nejvlastnější – jeho vnitřní svobodu – a svěst ho k tomu, aby se zřekl své svobody a důstojnosti a stal se pouhým míčem na hraní, pouhým objektem vnějších podmínek a nechal se od nich proměnit v typického koncentračníka.“

Život autora naší knihy je plný paradoxů. V plnosti svých sil dokončuje svou vědeckou práci, aby byl vzápětí transportován do koncentračního tábora. Zde přichází o vše, o celou svou rodinu i o svůj celoživotní výzkum: skutečnost, že přežil, ovšem považuje za zázrak. Snaží se posléze najít a popsat to, co mu pomohlo přežít. I když to není příběh radostný, přece z něj vyzařuje jedno: vůle k životu.

Ladislav Čumba

Psycholog prožívá koncentrační tábor

Mé mrtvé matce

Neznámý vězeň

„Psycholog prožívá koncentrační tábor.“ Jak je patrné, půjde o vylíčení prožitků, nikoli o popis faktů; má zde být prezentována prožitková stránka toho, co tisícerým způsobem zakoušely miliony lidí: koncentrační tábor viděný zevnitř – z hlediska toho, kdo to vše bezprostředně prožívá. Nechci zde líčit velké ohavnosti – ohavnosti beztak už mnohokrát popsané (aniž by se jim byť z poloviny věřilo) –, nýbrž nespočet malých trápení, anebo jinými slovy hledat odpověď na otázku: Jak se odrážel každodenní život v duši průměrného vězně?

Předem budiž řečeno, že prožitky, k nimž se vztahuje následující řádka, se ani tak nezabývají procesy v známých velkých lágrech, jako spíše tím, co se dalo v jejich neblaze proslulých filiálkách. Je ovšem známo, že právě tyto menší lágry byly vyhlazovací. Nebude zde tedy řeč o utrpení a umírání velkých hrdinů a mučedníků, jako spíše o „malých“ obětech a o „malé“ smrti veliké masy. Nebudeme se zabývat tím, co vytrpěl nebo o čem by uměl vyprávět nějaký dlouholetý „kápo“ nebo jiný prominentní vězeň, nýbrž pašijemi neznámého vězně. Právě na něj, na obyčejného vězně, který nenosil na paži žádnou pásku, se například káповé dívali spatra. Zatímco on hladověl nebo hladem umíral, nevedlo se kápům špatně, alespoň co se týče výživy, ba dokonce mnohemu kápovi lépe než v celém jeho dosavadním životě. Psychologicky a charakterologicky musíme tyto káповské typy daleko spíše posuzovat jako esesmany, popřípadě jako vězeňskou stráž. S nimi se tyto zmíněné lidské typy asimilovaly, s nimi kolaborovaly. Dosti často byli káповé ostřejší než vězeňská stráž a byli horšími mučiteli běžných

vězňů; například někdy je bili více než sama SS. Tomu se však není co divit, neboť všeobecně byli za kápa vybírání jen takoví vězni, kteří byli zmíněného jednání schopni; byli také ihned sesazeni, jakmile nevyli s vlky dostatečně.

Aktivní a pasivní výběr

Nezasvěcený člověk, který nikdy v žádném koncentračním táboře nebyl, si o poměrech v lágru většinou udělá falešný obraz, protože si představuje život v koncentračním táboře jaksi sentimentálně a příkrášleně a netuší nic o tvrdém vzájemném boji o život, který zuřil mezi vězni právě v menších lágrech. V tomto boji o denní chléb nebo o udržení či záchranu života se příliš často neberou žádné ohledy. Nelítostně tu probíhá boj o vlastní zájmy, ať už osobní nebo úzkého kruhu přátel. Předpokládejme třeba, že se sestavuje transport, který má údajně převést určitý počet vězňů do jiného lágru. Tuší se, a ne neprávem, že „se jede do plynu“, že zmíněný transport je tzv. selekce nemocných nebo slabých lidí, tj. že se tu vybírají právě neschopní jedinci určeni ke zničení v plynových komorách a krematoriích některého z velkých centrálních lágrů. V tu chvíli vypukne boj všech proti všem, respektive vzájemný boj určitých skupin nebo „klik“. Každý se snaží ochránit před transportem ty, kdo mu jsou nejbližší, popřípadě je v poslední chvíli ze seznamu transportovaných ještě „vyreklamovat“.

Že každého zachráněného musí zastoupit někdo jiný, je všem jasné. Obecně jde jen o počty – o počty vězňů, kteří musí naplnit transport. Každý pak doslova a do písmene reprezentuje jen svoje číslo. Na seznamu jsou vlastně napsána jenom tato čísla vězňů.

Uvědomme si, že například v Osvětimi bylo ihned po příjmu vězni odňato všechno, co měl, a on tady stál bez jakéhokoli dokladu. Proto měl každý možnost si přisvojit jakékoli jméno, povolání atd. Šlo o možnost, jíž se z různých důvodů bohatě využívalo. Zde platí jedině číslo vězně (ve většině případů vytetované). To je to jediné, co lágrové úřady zajímá. Žádného strážce nebo dohlázele by nenapadlo ptát se na věžňovo jméno, kdyby ho chtěl dát „do hlášení“ – což se dělo většinou pro „lenost“. Takový strážce se prostě jen podívá na číslo, které musí každý vězeň podle předpisu nosit přišité na určitých místech na kalhotách, sukni a kabátu, a poznamená si ho (věc pro své důsledky nemálo obávaná).

Vraťme se nyní k tomu, že má dojít k transportu. V této situaci nemá vězeň ani čas, ani chuť na nějaké abstraktní úvahy. Každý myslí jen na to, aby se udržel naživu pro své lidi, kteří na něho čekají doma, a aby v lágru zabezpečil ty, s nimiž se cítí být nějak spojen. Nechá tudíž do transportu zařadit bez velkých úvah někoho jiného, nějaké jiné číslo.

Z naznačeného vyplývá, že kápoové reprezentovali jakýsi druh negativního výběru: na toto místo se hodila jen ta nejbrutálnější individua, přičemž vědomě odhlížíme od výjimek, které přirozeně byly našťěstí i zde. Ale vedle tohoto „aktivního“ výběru prováděného esesáky byl ještě výběr pasivní: mezi vězni, kteří za sebou měli mnohaletý pobyt v desítkách různých lágrů, se obvykle udrželi naživu jen ti, kdo v tomto boji o udržení života postupovali bez skrupulí a nezalekli se ani násilí, ba dokonce ani okradení kamaráda. My všichni, kdo jsme z toho vyvázli životem díky tisícovým šťastným náhodám nebo Božím zázrakům – nazývejte si to, jak chcete –, my víme a můžeme s čistým svědomím prohlásit: *ti nejlepší se nevrátili.*